

LATINA ET GRAECA

NOVA SERIJA / 2016, br. 30

Uredništvo
Bruna Kuntić-Makvić,
Darko Novaković,
Damir Salopek,
Zlatko Šešelj

Glavni urednik
Zlatko Šešelj

Nakladnik
Latina & Graeca,
Institut za klasične jezike
i antičku civilizaciju,
Zagreb,
Harambašićeva 19

Za nakladnika
Zlatko Šešelj

Grafička priprema
D. N. d.o.o.
Zagreb,
Ozaljska 23

Motiv na naslovnici
Heraklo i nemejski lav

Tisak
GRAFOMARK d.o.o.
Zagreb
J. Lončara 2f

Zagreb, prosinac 2016.

ISSN 0350-414X

Časopis izlazi uz potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske
Gradskog poglavarstva grada Zagreba

Cijena 35 kn
Godišnja pretplata (za 2 broja) 50 kn

Jelena Marohnić

Paleografska obilježja i diplomatska struktura farske psefizme i parskog reskripta

Dva kamena spomenika iz Staroga Grada na Hvaru sadrže fragmente tekstova nekoliko službenih odluka farskog i parskog polisa. Tražeći odgovor na staro pitanje nastavlja li tzv. ulomak B zaista i na koji točno način tekst ulomka A, temeljem autopisije spomenika proširit ćemo postojeće analize paleografskih karakteristika natpisa, a zatim slijedeći diplomatska istraživanja istovrsnih dokumenata opisati diplomatsku strukturu teksta.¹

Kamena ploča koja je prva ušla u znanstveni opticaj, a koju slijedeći prethodnike nazivamo ulomkom B (Slika 2), potječe iz zbirke Petra Nižetića (Pietro Nisiteo, 1775-1866), vlasnika starograjskog Tvrdalja, danas je izložena u stalnom postavu antičke zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu (inv. br. KS 173). Nižetić je prijepis teksta natpisa poslao u Beč Antonu Steinbüchel, koji ga je potom proslijedio u Berlin Augustu Philipu Böckhu. Potonji ga je 1843. g. uvrstio u *Corpus inscriptionum Graecarum* pod brojem 1837b. Tekst je zatim višestruko objavljivan, preveden i komentiran,² ali tek 1935. g. Louis Robert posvetio mu je detaljniju studiju i prepoznao da se radi o službenom dokumentu parskoga, a ne farskoga, polisa.³

Druga kamena ploča, tzv. ulomak A (Slika 1), pronađena je 1905. g. u blizini dvojne crkve u Starome Gradu, a spomenik je ostao u Starome Gradu, u zbirci Dominikanskog samostana sv. Petra Mučenika, gdje je i danas izložen.⁴ Iako je podatak o nalazu bio poznat,⁵ natpis je ostao neobjavljen sve do 1960. g. kad ga je objavio i s prethodno

¹ Ovaj je rad razvijen iz potpoglavlja doktorske disertacije (Marohnić 2012, 16-26). Zahvaljujem profesorima Bruni Kuntić-Makvić, Mirjani Matijević Sokol, Marku Petraku i Marini Šegvić na korisnim napomenama.

² Ljubić 1852, br. I, str. 175-177; Ljubić 1853, str. 11, br. 1; Ljubić 1876, str. 75-76, br. 1; Wilhelm 1892; Brunšmid 1898, br. 4; Brunšmid 1905, str. 92-94, br. 173.

³ Robert 1935.

⁴ Bulić 1906.

⁵ Polaschek 1938, str. 1831.

poznatim ulomkom B povezao Louis Robert.⁶ Uslijedila je rasprava među evropskim epigrafičarima, koju je za domaću publiku 1965. g. sažeo Frano Maroević,⁷ i u koju se pokušao uključiti i Petar Lisičar.⁸ Drugi val rasprave o tekstu natpisa uslijedio je u 1990-ima, kad su Peter Derow i Federica Cibir predložili dopune čitanja, a Rhodes i Lewis osvrnuli se na proceduru donošenja odluka koja proizlazi iz pravnih formula kojima su izrečene.⁹ Tekst je još nekoliko puta objavljivan i/li komentiran,¹⁰ upotrijebljen za različite pa i suprotstavljene povijesne spekulacije i interpretacije,¹¹ a analizirana su i osobna imena koja su u njemu spominju.¹²

Oba su spomenika od vapnenca, no ulomak A je znatno svjetlije boje. Dimenzije ulomka A su 0.74 x 0.255 x 0.11 m, a ulomka B 0.46 x 0.30 x 0.12 m. Ulomku A očuvan je originalni desni rub, a ulomku B lijevi, te se čini i da je originalna i stražnja, grubo obrađena površina spomenika. Vjerojatno je da su oba spomenika oblikom stele, na što upućuje lagano širenje spomenika prema dnu. Ostale stranice bile su otklesane i kamen sekundarno upotrijebljen kao građevni materijal. Ulomak A u prilično je lošem stanju; površina natpisa je jako oštećena, možda i zbog uzimanja otisaka i pokušaja čitanja raznim invazivnim metodama, te su slova danas posve plitka i teško se razaznaju (Slika 3). Ulomak B bolje je očuvan i slova su posve čitka, ali se u smjeru klesanja vide tanki urezi te se na prvi pogled može činiti da su slova urezivana, a ne klesana, no čini se ipak da tamnija boja slova i urezi potječu od stručnjaka koji su sami sebi nastojali pomoći pri čitanju npr. grafitnom olovkom (Slika 4).

Datacija ovih natpisa temeljem vanjskih karakteristika poput oblika slova pokazala se varljivom, jer bi za metodološki ispravnu dataciju bio potreban velik broj usporedivih spomenika iz istoga polisa od kojih bi dio morao biti sigurno datiran. Dodatan je problem dase Robert morao oslanjati na fotografije i otiske koje su mu poslali D. Rendić-Miočević i A. Raubitschek, a ne na autopsiju spomenika. Godine 1935., vidjevši samo ulomak B, datirao ga je u sredinu 2. st. pr. Kr. ili kasnije, zbog kasnih obilježja poput slova pi jednako dugačkih hasti i s horizontalnom ekstenzijom, zbog slova epsilon s manje više jednakim vodoravnim hastama i ponekad produženom vertikalom, zbog theta koje je ovalno s crticom, zbog alfa prelomljene poprečne haste, te zbog oblika slova lambda u recima 15, 17, 18 i 21, i oblika slova zeta.¹³ Godine 1960.,

⁶ Robert 1960.

⁷ Bousquet 1961; *SEG XXIII*, 489; Bingen i Klaffenbach u Daux 1962; Robert 1963; Maroević 1965.

⁸ Lisičar 1966.

⁹ Derow 1991; *SEG XLI*, 545, 1; Cibir 1991; *SEG XLI*, 545, 2; Rhodes i Lewis 1998, str. 261-264.

¹⁰ A. Rendić-Miočević 1995, str. 43-45, br. 2; Čače 1997 (prijevod M. Lončara); Cobianchi 2005, str. 11-13, br. 4; Kuntić-Makvić i Marohnić 2010, str. 77-78, br. A4 i A5.

¹¹ Robert 1960; Braccesi 1977, 322-323; Derow 1991; Eckstein 1999; Kuntić-Makvić 2002.

¹² Robert 1960; Bousquet 1961; Cordano 1999; *SEG LI*, 764; Marohnić 2012.

¹³ Robert 1935, 505-506. O paleografiji grčkih natpisa v. Guarducci 1987.

vidjevši i otisak prvog spomenika, ponovno se odlučio za sredinu 2. st. pr. Kr., na temelju oblika slova zeta i izostanka *iota adscriptum*.¹⁴ Derow je pokazao da je prvo zeta već toliko uništeno da se uopće ne može vidjeti, a da je drugo posljedica optičke varke i naknadnog oštećenja, te je zapravo sigma koju je još Brunšmid točno identificirao. Jota se uistinu ne pripisuje uz eta, ali uz alfa i omega jest pripisano (uz moguću iznimku u retku b23). Dodao je još argumenata za raniju dataciju (alfa uz prelomljene ima i ravne i zaobljene poprečne haste, omikron i omega su često manji i povišeni, desna strana slova ni ponekad je povišena, gornji i donji dio sigme je lagano razdvojen) i odlučio se za kraj 3. st. pr. Kr.¹⁵ Ipak ne treba zaboraviti da je nedostatak epigrafskog konteksta tj. drugih farskih javnih natpisa, po mogućnosti sigurno datiranih, i klesanih na sličan, više rutinski nego svečan način, – teško premostiva prepreka za dataciju temeljem vanjskih karakteristika.¹⁶

Je li sigurno da su oba spomenika fragmenti iste stele? Robert je smatrao da jesu, na temelju identičnih oblika slova i dužine restituiranih redaka.¹⁷ Pa ipak, kad se ulomci nađu u istoj prostoriji, kao što se to dogodilo na izložbi o antičkim Grcima u Klovičevim dvorima 2010. g., nemoguće je ne primijetiti golemu razliku u boji kamena: ulomak A bitno je svjetliji. Ovo bi naravno mogla biti i posljedica različitih okolnosti čuvanja spomenika. Kad bi se provela petrografska analiza, mogli bismo saznati jesu li od iste vrste kamena, no ni to ne bi ponudilo posve siguran odgovor, jer su se i od istog komada kamena mogle izraditi dvije stele. Ulomci se razlikuju i po dubini slova (slova ulomka A znatno su plića), ali ovo je posve vjerojatno posljedica oštećenja površine ulomka A.

Slova su uklesana sigurnom rukom, brzo i rutinski. Način klesanja je ipak ponešto različit te postoje razlike među ulomcima u preciznosti klesanja, razmaku među slovima pa i u oblicima nekih slova. Visina slova je na oba spomenika u rasponu od 10 do 12 mm, no razmak od osi do osi slova na prvome iznosi od 12 do 15 mm, a na drugome od 15 do 18 mm, dakle, na ulomku B slova su razmaknutija. Razmaci između redaka su otprilike jednaki. Na ulomku A reci su ipak vidljivo uredniji i zbijeniji, a na ulomku B slova u istom retku nisu uvijek u sasvim istoj liniji nego variraju gore-dolje (v. Slike 3 i 4). Na ulomku A vanjske haste sigme i epsilon su posve uredne i paralelne, dok su na ulomku B haste sigme često razmaknute, a epsilonima se uspravna hasta nastavlja ispod linije donje vodoravne haste. Također, na ulomku B se haste produžuju i preko rubova slova delta i lambda. Najveća se razlika opaža pri slovima omega i fi. Većina je slova omega na ulomku A pri dnu sužena, iako postoji i jedan primjer širokoga dna. Na ulomku B većina je omega je sasvim široka i otvorena, iako po-

¹⁴ Robert 1960.

¹⁵ Derow 1991, 266.

¹⁶ Isto je zaključio Eckstein 1999, 402.

¹⁷ Robert 1960, 527.

stoji i nekoliko primjera s užim dnom. Slovo fi na ulomku A ima srednji dio nalik na osmicu s dva nejednaka dijela, dok je na ulomku B srednji dio slova fi jedan pravilan kružić. Ostala su slova posve identična, a sve nabrojane razlike konzistentno ukazuju na nemarniju i bržu izvedbu drugog spomenika. Oba su spomenika nedvojbeno nastala u istoj radionici u približno isto vrijeme, možda ih je klesao isti klesar, ali čini se da ipak nisu nastala u posve istom mahu. Ako su bila dio iste stele, moglo se dogoditi da je klesar prema kraju posla požurio pa je tako nastao neuredniji izgled ulomka B.

Hrvatska diplomatska terminologija¹⁸ nije sasvim primjenjiva za opis i tumačenje antičkih grčkih dokumenata jer se pravni čin odluke skupštine polisa i oblik u kojem je on zapisan, unatoč nekim preklapanjima, ipak prilično razlikuje od pravnog čina i oblika srednjovjekovne isprave. Engleska specijalistička povijesnopravna terminologija,¹⁹ izrađena na temelju velikog broja helenističkih dokumenata, u velikoj mjeri odstupa od ustaljene diplomatske podjele i nazivlja. U procijepu između ove dvije tradicije pokušat ćemo se pri opisu strukture dokumenata referirati na obje terminologije.

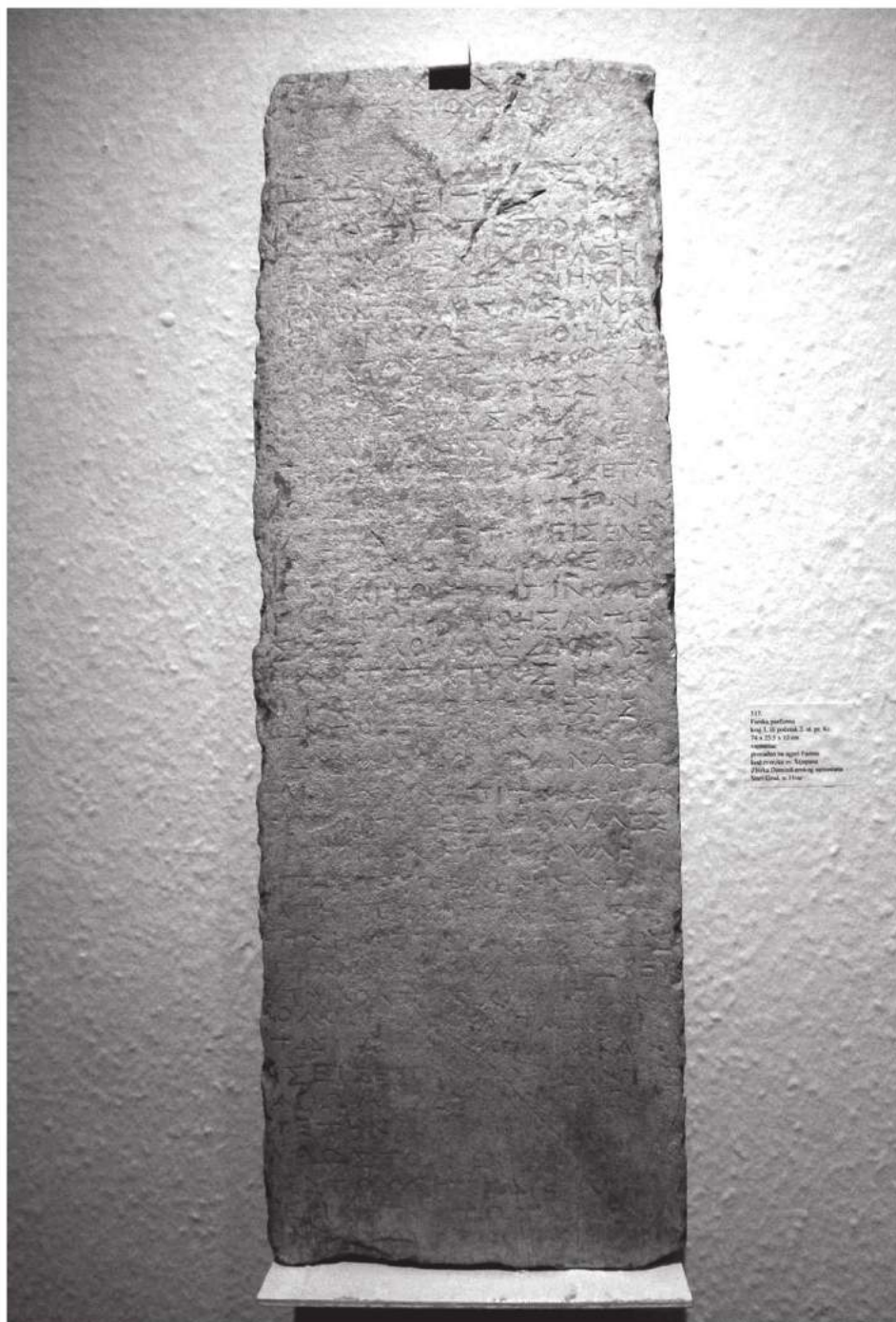
Pravni dokument polisa u pravilu slijedi uvijek istu strogu strukturu, koristeći čvrste formule koje sadrže iste ključne riječi i gramatičke oblike, precizno definiranog značenja. Rijetki su tekstovi koji sadrže baš sve elemente, no još su rjeđi oni koji odstupaju od krute strukture.

Početak helenističkog pravnog dokumenta obično je **invokacija**, kojom se u pomoć zazivaju bogovi ili, općenito, sreća. Najčešća je θεοί. Potom može slijediti **naslov**, često većim slovima, koji može sadržavati skraćeni oblik datacije i temu odluke, a služio je za brzu identifikaciju spomenika u velikom kamenom arhivu. Slijedi **datacija**: ime eponimnog dužnosnika (u Ateni i pritanija), ime mjeseca, ponekad i dan u mjesecu. Rhodes i Osborne smatraju da datacijom počinje preskript dokumenta, koji sadrži službeni uvod u dokument. Potom može biti zapisano i **ime predlagatelja odluke vijeću** (grč. naziv službe: εισηγητής). Slijedi **formula donošenja propisa ili zakona** (engl. *enactment formula*) najčešće u formi „odlučili su narod i vijeće” εδοξεν τῆ βουλή και τῷ δήμῳ ili „odlučio je narod” εδοξεν τῷ δήμῳ ili „odlučilo je vijeće” εδοξεν τῆ βουλή ili „odlučili su zakonodavci” εδοξεν τοῖς νομοθέταις. „Narod” u ovim formulama označava skupštinu kao instituciju te je točan oblik formule presudan za razumijevanje procedure kojom je odluka donesena i stoga precizan. Slijedi **ime predlagatelja odluke skupštini** (grč. naziv službe: ἐπιψηφιστής) u nominativu i glagolski oblik εἶπεν („reče”). Ovo se prema Rhodesu i Osborneu smatra završetkom preskripta, a početkom glavnog dijela teksta. Preskript bi po tome što sadržava uvod u dokument, iako ne po formi i sadržaju, odgovarao otprilike onome što se u diplomaciji naziva protokolom. Prema diplomatici, odavde bi počeo korpus isprave („glavni dio teksta” prema Rhodesu i Osborneu), koji počinje naracijom.

¹⁸ Stipišić 1972, 150-153.

¹⁹ Rhodes i Osborne 2003, XIX-XX.

²⁰ Derow 1991; *SEG* XLI, 545, 1.

Slika 1. Ulomak A. Foto J. M.

Slijedi **odredba o razlogu donošenja propisa ili zakona** (engl. *motivation clause*), koja se u potpunom obliku sastoji od dva dijela tj. od jedne uzročne i jedne namjerne zavisne rečenice, s odgovarajućim veznicima (uzročni ἐπειδή i posljedični ὅπως). U njoj se objašnjavaju razlozi za odluku i željeni ishodi.

Sljedeća je **formula prijedloga propisa ili zakona** (engl. *motion formula*), koja je otprilike najbliži ekvivalent dispozicijskoj formuli kojom se iz naracije prelazi u dispoziciju isprave. Oblik je „neka vijeće i narod odluče” δεδόχθαι/ἐψηφίσθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ili „neka zakonodavci odluče” δεδόχθαι τοῖς νομοθέταις. Glagolski je oblik infinitiv perfekta mediopasivnog. Varijante ove formule presudna je za određivanje vrste pravnog dokumenta. Formula koja spominje narod tj. skupštinu, ali ne i vijeće (δεδόχθαι/ἐψηφίσθαι τῷ δήμῳ), označuje tzv. „ne-probuleumatsku” odluku (engl. *nonprobouleumatic decree*), tj. odluku koju skupštini nije predložilo vijeće nego neko drugo tijelo ili odluku skupštine koja je promijenila preporuku vijeća (zvanu τὸ προβούλευμα) u nešto posve različito. Ako se spominju i vijeće i narod tj. skupština (δεδόχθαι/ἐψηφίσθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ), odluka se naziva „probuleumatskom” (engl. *probouleumatic decree*), jer je njome skupština samo prihvatila preporuku vijeća.

Potom je naveden **sadržaj odluke** (engl. *positive proposals*) ili **dispozicija** u kojoj se nabraja što je sve odlučeno. Glagoli će se pojaviti u infinitivu kao dio konstrukcije akuzativa s infinitivom. Obično je pretposljednji element sadržaja odluke poziv poslanicima ili honorandima u pritanej, nakon kojega slijede upute za objavu odluke, koje po smislu odgovaraju koroboracijskoj formuli u diplomaciji.

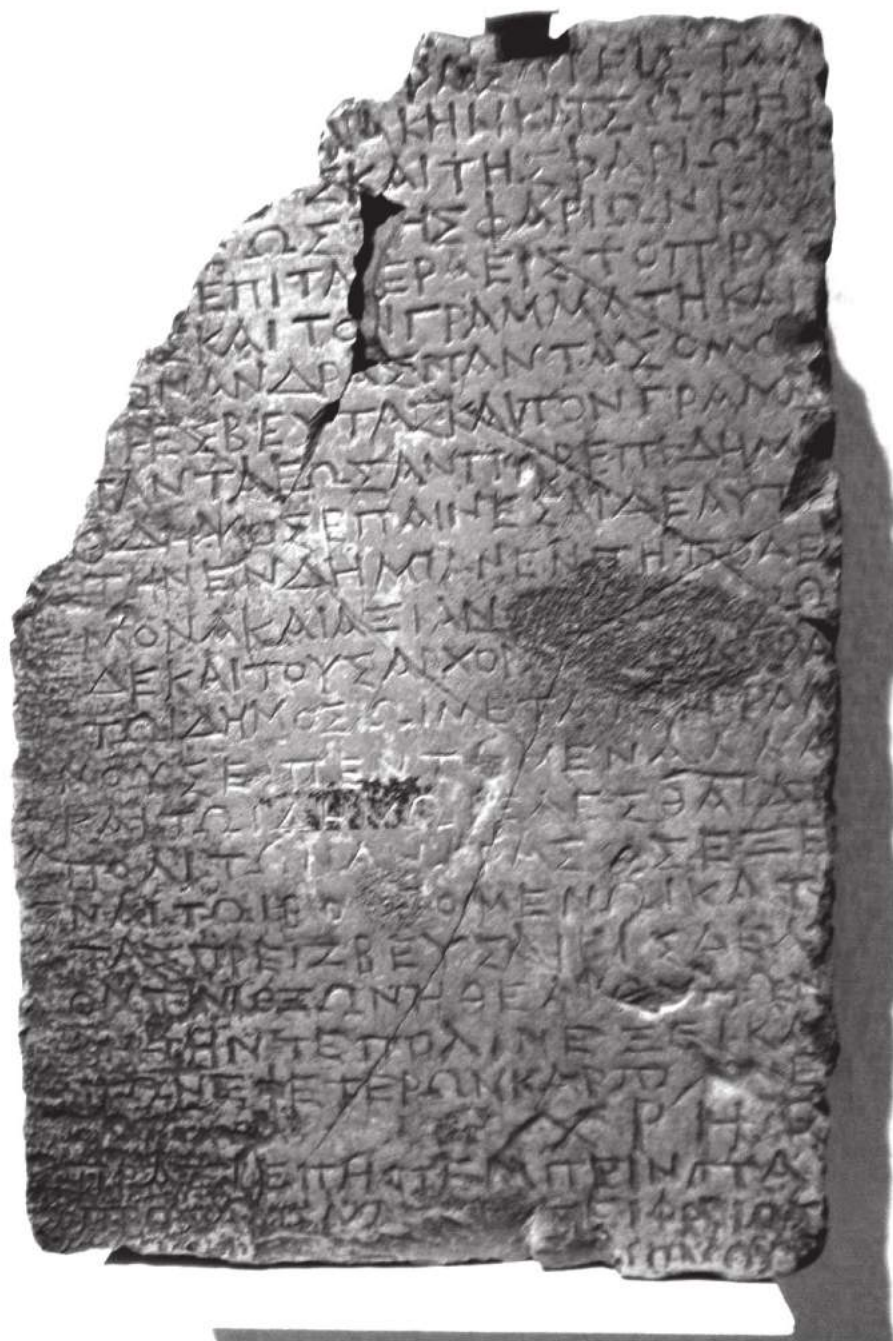
Mogu slijediti **dopune propisa ili zakona** (amandmani). Počinju **imenom predlagatelja dopune** u nominativu i glagolom εἶπεν (“reče”), a nastavljaju **formulom dopune propisa ili zakona** “u ostalome u skladu s vijećem” τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ τῇ βουλῇ, ako se radi o nečemu iz preporuke vijeća što prethodno nije usvojeno, te “u ostalome u skladu s vijećem i narodom” τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ili „u ostalome u skladu s *ime predlagatelja*”, ako se zaista radi o nekoj dopuni. Slijede infinitivi sa **sadržajem dopuna**.

Prilog sadržava tekst natpisa prema posljednjem čitanju P. Derowa, koji je u čitanje L. Roberta unio neke od restitucija Bousqueta i Klaffenbacha te vlastite.²⁰ U komentar su radi preglednosti unesena sva ostala čitanja i restitucije. Jezik dokumenata je *koiné*, iako poneke riječi pokazuju atička i dorska obilježja.²¹

Prva dva retka ulomka A sadržavaju završetak nekog dokumenta, možda pisma.²² Unatoč tome što u nastavku dolazi odluka farske skupštine koja počinje odredbom o razlozima donošenja odluke, čini se da nije vjerojatno da ova dva retka sadržavaju dio preskripta druge odluke: prva dva retka vizualno su od nastavka tekst odijeljeni praznim prostorom, što nije uobičajeno za preskript (iako jest za invokaciju i na-

²¹ Robert 1935, 494; Robert 1960; Bousquet 1961.

²² Rhodes i Lewis 1998, 262.

Slika 2. Ulomak B. Foto J. M.

slov, u koje pak po smislu riječi koje se mogu razabrati ne pripadaju); nadalje, glagol ἀπεστάλη teško bi se uklopio u sadržaj preskripta. Predloženo je da bi imena u genitivu mogla pripadati patronimicima dužnosnika.²³

Od 3. do 21. retka uklesan je dokument o službenoj odluci farske skupštine, tzv. farska psefizma. Počinje odredbom o razlozima donošenja odluke (od 3. do 10. retka), a nakon dispozicijske formule δεδόχθαι τῶι δή]μωι u 10. retku nastavlja se sadržajem odluke od 10. do 21. retka.

Odredba o razlozima donošenja odluke (r. 3-10) počinje uobičajenim veznikom ἐπειδή (r. 3) i potom službenim nazivom Rimske Republike u nominativu, *Senatus populusque Romanus*, tj. Ῥωμαίων ἢ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος. Argument P. Lisičara²⁴ kojim pokušava osporiti Robertovu restituciju, da σύγκλητος (r. 3) može biti i naziv za farsko vijeće, ne stoji, jer nije objasnio zašto bi se vijeće spomenulo u nominativu ni kako uklopiti ostatak teksta, osobito farski polis u dativu (r. 4) i glagole koji slijede a odnose se na davanje privilegija, što je Robert bio prepoznao kao kontekst tipičan za rimski senat i narod.²⁵ Navodi se da su Rimljani Faranima dali njihove vlastite zakone i grad, te ili korištenje zemlje na 40 godina ili dozvolu da imaju 140 brodova. Riječ χώρα (r. 6) potakla je spekulacije o teritoriju koji bi mogao biti na otoku ili izvan nje-ga te u kontekstu 8. retka eventualno dan na korištenje: Robert je naveo nekoliko slič-nih primjera,²⁶ ali dopustio da se u nastavku umjesto zemlje dane na korištenje na četrdeset godina moglo spominjati sto četrdeset brodova.²⁷

Spomen saveza Rimljana i Farana (r. 8-9) pokazao se presudnim za dataciju spomenika prema unutarnjim karakteristikama dokumenta. Dokument je morao nastati kasnije od rimske pobjede nad Demetrijem Farskim u II. ilirskom ratu 218. pr. Kr., kad je Far potpuno razoren, kako su izvijestili Polibije (III, 19, 12) i Apijan (III, 8). Međutim, Robert i Derow smatrali su da izraz συμμαχία καὶ φιλία (r. 8-9) podrazumijeva formalni savez s Rimom, što ne odgovara rimskim običajima krajem 3. st. pr. Kr.,

²³ Ime Ζηλίας bila bi izvedenica nastala od korijena riječi ζῆλος, „revnost“. Zbog fragmentarnosti natpisa, L. Robert nije bio siguran je li na natpisu doista ime (Robert 1960, 508). Bousquet je kao paralelu naveo ime Ζᾶλίας potvrđeno u Delfima, s genitivom na -ᾶ (Bousquet 1961, 589). Oblik Ζηλίας u međuvremenu je potvrđen u Ateni sredinom 4. st. pr. Kr. (LGPN II.A s. v.) Za ime Σκιούριος Robert je isprva naveo da je sigurno ilirsko, unatoč tome što nije potvrđeno u ilirskom onomastiku, argumentirajući to time da su imena na Sk- česta kod Ilira. U LGPN-u su međutim zabilježena 182 imena na Σκ-, uključujući niz grčkih poput Skimna, a početna dva slova nisu dovoljan argument za ilirsko porijeklo. Bousquet je smatrao da je ime grčko te da potječe od riječi σκίουρος, vjeverica (lat. *sciurus*, franc. *écureuil*, tal. *scoiatto*, *scoiattolo*, engl. *squirrel*). Naveo je francuska imena Lescure i Esquirol i citirao i zoološku literaturu kao potvrdu da vjeverice žive u sjevernoj Grčkoj te je Robert ovo tumačenje prihvatio (Bousquet 1961, 589-590; Robert 1963, 142-143).

²⁴ Lisičar 1966, 10-11.

²⁵ Robert 1960, 510 i bilj. 1.

²⁶ Robert 1960, 513-514; Bousquet 1961, 591

²⁷ Robert 1960, 513.

pa je Robert, kombinirajući ovo s argumentima izvedenima iz vanjskih karakteristika spomenika (v. gore), odlučio spomenik datirati u sredinu 2. st. pr. Kr.,²⁸ a Derow, pomaknuvši dataciju ranije prema vanjskim karakteristikama (v. gore), smatrao ovaj dokument dokazom da su saveznički ugovori u kontekstu rimske ekspanzije na istok postojali ranije nego što se mislilo.²⁹ Eckstein je ovo posljednje osporio nizom primjera, a potom i na epigrafičkoj razini pokazao da se fraza osim za službeni međudržavni ugovor s Rimom koristi i posve općenito da se iskažu dobri odnosi te zaključio da, s obzirom da izostankom lokalnih epigrafskih paralela datacija temeljem oblika slova ne može biti precizna, nema dobrih razloga da se natpis ne poveže s jedinom poznatom katastrofom u kojoj je Far uništen. Pritom je morao prihvatiti da bi se u tom slučaju radilo o najranijoj uporabi izraza *συμμαχία καὶ φιλία*.³⁰

Od 10. do 21. retka, uveden formulom prijedloga propisa ili zakona *δεδοχθαι τῶι δῆ]μωι*, naveden je sadržaj odluke tj. dispozicija. Formula koja spominje narod odnosno skupštinu, ali ne i vijeće, pokazuje da je ovo “ne-probuleumatska” odluka. Zasad nema dokaza za postojanje farskog vijeća. Jedina farska ustanova koja se ovdje podrazumijeva je skupština koju označava pojam “narod”. Farska skupština je odlučila u Par i možda u još jedan polis uputiti tročlano poslanstvo koje će moliti pomoć za obnovu Fara, zatim da će podatke o dobročiniteljima dati uklesati na kamenu stelu, a za poslanike su izabrani trojica Farana. Jednom od mogućih restitucija 12. retka Robert predložio je da drugi grad bude Atena,³¹ J. Bousquet mislio je da se Parani na ovom mjestu nazivaju saveznicima,³² a F. Cibin predložila je Sirakuzu.³³ Ključan je nečitki početak retka, a natpis je danas u daleko lošijem stanju nego u 1960-ima te je sigurno rješenje zasad na žalost nedokučivo. U 14. i 15. retku restituirana je riječ *ἐπα[νόρθωσις* (“obnova”). Robert je inzistirao da je upotrijebljena u doslovnom, materijalnom smislu te nabrojio niz epigrafskih i literarnih paralela.³⁴ Za restituciju 18. i 19. retka Robert je predložio da će odluka biti uklesana u kamenu ploču te izložena na agori,³⁵ a Bousquet da će srebro tj. točni iznosi novca biti uklesani u kamenu ploču te račun izložen na

²⁸ Robert 1960.

²⁹ Derow 1991.

³⁰ Eckstein 1999. I Braccesi je bio zastupao raniju dataciju, ali nije pokušao osporiti Robertove epigrafičke argumente (Braccesi 1977, 322-323.)

³¹ Robert 1960, 515.

³² Bousquet 1961.

³³ Cibin 1991.

³⁴ Robert 1960, 518.

³⁵ Robert 1960.

agori.³⁶ Imena poslanika (r. 20-12) restituirana su prema sljedećem dokumentu (r. 32-33). Ἀθηνᾶς i Νικᾶς su rijetka jonska imena.³⁷

Od 22. retka do prekida teksta u 41. retku uklesan je odvojeni dokument: odluka kojom parsko vijeće i skupština reagiraju na dolazak i nastup farskih poslanika, tzv. parski reskript. Početak se diplomatski može objasniti kao naslov (r. 22: [Παρίων]), restitucija L. Roberta, koji Faranima označuje da je odluka parska (r. 22).

Preskript počinje formulom donošenja propisa ili zakona koja nedvosmisleno pokazuje da je ovo novi dokument uklesan odmah nakon prethodnoga. Nepotrebno je i pravno nemoguće da se u istome dokumentu nakon formule prijedloga zakona i sadržaja odluke ponovi uvodna formula donošenja propisa ili zakona. To je Robert prepoznao, a prihvatili su svi epigrafičari osim Lisičara. Više dokumenata na jednoj steli česta je grčka epigrafska praksa. Formula donošenja propisa ili zakona restituirana je vjerodostojno prema drugim dijelovima istoga dokumenta kao ἔδοξεν τῆ βουλή καὶ τῶι δήμῳ (r. 22). Uobičajena je za Par.³⁸ Pokazuje da je dokument „probuleumatski“, tj. zajednička odluka najprije vijeća, a zatim i skupštine.

Od 22. do 28. retka slijedi izlaganje što je odlučeno na vijeću. Τέλεισις je izložio da su arhonti odlučili farske poslanike uputiti pred skupštinu te da je vijeće zaključilo da će skupštini dostaviti mišljenje (γνώμη, r. 26) koje odluku prepušta skupštini. Pojavljuje se ime predlagatelja odluke vijeću (r. 22-23), za što su P. J. Rhodes i D. Lewis istaknuli da je uobičajeno za farske dokumente, kao i da je predlagatelj u Paru vjerojatno bio jedan od članova vijeća.³⁹ S drugih je natpisa poznato da su parski arhonti, kad bi pisali vijeću, običavali naglasiti da je odluka na vijeću i skupštini, a ne na njima.⁴⁰ Spominjanje Farana s prijedlogom παρά (r. 24) još jednom nedvosmisleno pokazuje da ovaj dokument ne može biti farski nego parski. Robert je primijetio da je formula o sastavljanju mišljenja vijeća (r. 26-27) atička, te da je jedna riječi i oblikom aticizam,⁴¹

³⁶ Bousquet 1961, 595-596.

³⁷ Ἀθηνᾶς je jedno od brojnih imena izvedenih od imena božice Atene. Zabilježeno je još samo jedanput, kasnije od farskog primjera, u 1. st. kršć. ere u Kirenaici (CIG 5234, 7; LGPN I). Robert ga je klasificirao kao jonsko muško ime na -ᾶς, -ᾶδος (Robert 1960, 516), a isto je potvrdila i Cordano (1999, 208). Νικᾶς je pak jedno od brojnih imena povezanih sa značenjem „pobjeda“. Robert ga je klasificirao kao jonsko muško ime na -ᾶς, -ᾶ u odnosu na ime Νικήν (Robert 1960, 516), a isto je potvrdila i Cordano (1999, 208), napomenuvši ipak da je prema LGPN-u potvrđeno i u Butrintu (prije 163. pr. Kr., LGPN III.A 1997) i u Dirahiju (nedatirano, LGPN III.A 1997). Dirahijski primjer jest u nominativu (Cabanes i Drini 1995, 289), ali butrintski je primjer patronimik, zabilježen u genitivu Νικάδα (Cabanes i Drini 2007, br. 53, r. 5). Pripada čestom imenu Νικάδας, a u LGPN III.A zavedeno je pod Νικᾶς dok se butrintski korpus još izrađivao. Pogrešku je vjerojatno uzrokovalo nastavljanje imena koje se na kraju petog retka prelama u šesti: Νικά/δα. Jedina potvrda starija od farske je s Cipra (Kition) s kraja 4. st. pr. Kr. (LGPN I 1987), a ime je potvrđeno i na otocima Nisiru (2. st. pr. Kr. LGPN I 1987) i Salaminu (150/149. pr. Kr. LGPN II 1994).

³⁸ Rhodes i Lewis 1998, 263.

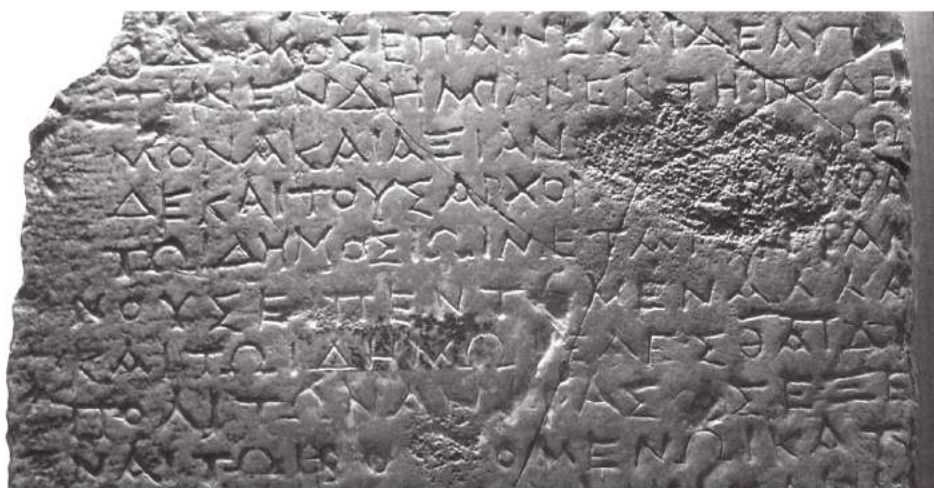
³⁹ Rhodes i Lewis 1998, 263, 485, 516 i 554.

⁴⁰ Robert 1960, 521; Rhodes i Lewis 1998, 263, 485, 516 i 554.

⁴¹ Robert 1960, 524-525.

Slika 3. Ulomak A, detalj, reci 16-24. Foto J. M.

Slika 4. Ulomak B, detalj, reci 10-18. Foto J. M.

što su Rhodes i Lewis dopunili objašnjenjem da vijeće skupštini predlaže predmet na razmatranje, ali joj ne preporučuje zaključak te dodali da su takve otvorene preporuke tipične za atensku praksu.⁴²

U 28. retku isti predlagatelj obraća se skupštini. Rhodes i Lewis napomenuli su da formula τὰ μὲν ἄλλα τὴν τῆς βουλῆς koja upućuje na pravni oblik dopune preporuke vijeća.⁴³

Određba o razlozima donošenja odluke počinje veznikom ἐπειδὴ i proteže se od 29. do 40. retka. Ponavljaju se imena farskih poslanika (πρεσβευταί r. 31-32, imena r. 32-33), ista kao u prethodnoj odluci (r. 3-21, imena r. 20-21), te se spominje i pismo Farana Paranima (γράμματα, r. 31); navodi se da traže pomoć i da su svoj problem izložili pred vijećem i pred skupštinom. Bousquet je uočio da je Robert pogrešno pročitao γραμματῆ umjesto γράμματα te tako među poslanike uveo i gramateja, a Robert je ovu ispravku prihvatio.⁴⁴ Pismo se spominje još jedamput u 38-39. retku, a služba gramateja se u ovom tekstu pojavljuje samo u restituciji P. Derowa u r. 37. Za nevolje koje su zadesile Far koristi se riječ συμπτώματα (r. 34) te je Robert iznio niz primjera gdje je riječ upotrijebljena u istom smislu.⁴⁵ Za obnovu se, kao i u prethodnoj odluci, koristi riječ ἐπανάρθωσις (r. 35; usp. r. 14-15).

Sačuvani dio dokumenta završava početkom formule prijedloga propisa ili zakona, koja je restituirana kao δεδόχθα[ι / τῶι δῆμωι (r. 40), bez spominjanja vijeća, zato što je donesena nakon tzv. otvorene preporuke vijeća. Nedostaje sadržaj odluke tj. dispozicija pa na ulomku A ostajemo uskraćeni za stvarni sadržaj parskog odgovora Faranima. Saznajemo zapravo samo da su tročlano farsko poslanstvo prvo primili parski arhonti i uputili ga na vijeće, koje je poslanike potom poslalo pred parsku skupštinu bez preporuke kako odgovoriti na farsku molbu za pomoć.

Početak ulomka B je oštećen, no glagoli u infinitivu odmah upućuju na završni dio dokumenta koji donosi sadržaj ili dispoziciju odluke, a koja se proteže od 1. do 14. retka. Spominju se tri čovjeka u akuzativu (r. 1: ἄνδ]ρας τρεῖς). Ovo se obično povezuje s trojicom poslanika s ulomka A, no vrijedi opaziti da se ne koriste riječi πρέσβεις i πρεσβευταί kao na ulomku A (r. 20, 24 i 31-32) i niže na ulomku B (r. 5-6 i 8). Potom slijedi fragmentarna i ne posve jasna fraza iz koje se može razabrati da je nešto učinjeno na zaštitu i spas oba grada (r. 1-4). Spominjanje Farana u 3. i 4. retku ponovno otklanja mogućnost da je riječ o farskom dokumentu te ga je Robert još 1935. g. interpretirao kao parski.⁴⁶ Poziv uglednicima u pritanej i na druge obrede (r. 4-10) uobičajen je pretposljednji dio sadržaja ili dispozicije odluke. Arhontima se nalaže da goste

⁴² Rhodes i Lewis 1998, 263.

⁴³ Rhodes i Lewis 1998, 263.

⁴⁴ Bousquet 1961, 598; Robert 1963.

⁴⁵ Robert 1960, 526.

⁴⁶ Robert 1935, 493-493.

pozovu na žrtve u pritanej te je iz konteksta jasno da su ovi arhonti parski, kao i oni na ulomku A (r. 23 i 25). Među gostima pozvanima na žrtve u pritanej se osim farskih poslanika spominju i farski gramatej i svi koji su s njima došli (r. 5-7), kojih nema u tekstu ulomka A. Poslanici i gramatej su pozvani i na druge žrtve, ovaj put bez pratnje svih koji su došli (r. 7-10). Zatim se određuje službena pohvala za dostojno obavljen posao (r. 10-12). Slijedi posljednji dio dispozicije, koji sadržava odredbu o tome da arhonti zajedno s gramatejem prepisu pismo Farana u arhiv (r. 12-14). Iz konteksta je logično da se ova odredba mora odnositi na parske arhonte i parske gramateja. Jedan od Robertovih argumenata za parsku provenijenciju ulomka B bila je upravo fraza o zapisivanju i arhiviranju, koja je specifična za parske natpise.⁴⁷

Nakon završetka dispozicije slijede dopune te u 15. retku dolazi ime predlagatelja dopune i zatim česta formula dopune propisa ili zakona τ[ά] μὲν ἄλλα [καθάπερ τῆ βουλή] / καὶ τῶι δήμωι· te potom niz infinitiva kojima je izrečen niz odluka u vezi poslanstva u Delfe, tj. sadržaj dopuna (r. 16-22). Unatoč fragmentarnosti, može se razabrati da je određeno da se šest ljudi izabere da pođu u Delfe (r. 16-17), da im se slobodno mogu pridružiti i drugi (r. 17-19), te da se ide pitati koja božanstva treba štovati kako bi Farani sigurno uživali svoj grad i zemlju (r. 19-22).

Vizualno je od ostatka natpisa odijeljen podnaslov χρῆσι θεός (r. 23) kojim je najavljen sadržaj koji slijedi, odgovor delfskog proročišta (r. 24-26), sačuvan samo djelomično, da Praksiepa treba poslati na zapad. Ostatak teksta je uništen, a pretpostavlja se da bi Praksiep mogao biti vođa novih kolonista. Obzirom da je u prethodnom dokumentu poslanstvo tek trebalo poći i donijeti odgovor, bilo bi logično da od 23. retka počinje novi dokument, koji izlaže nastavak događaja. Robert je smatrao vjerojatnim da nakon proroštva slijedi odluka atenske skupštine.⁴⁸

Objava svih ovih odluka klesanjem na kamenu stelu učinjena je nakon posljednjeg od pravnih činova koje dokumenti opisuju. U literaturi se smatra neupitnim da tekst ulomka B nastavlja posljednji dokument ulomka A, tzv. parski reskript. Vanjske karakteristike to čine mogućim zbog istih oblika slova i iste dužine redaka. Ipak, nemarniji način klesanja ulomka B (v. gore) indicira da bi lakuna trebala biti povelika, a zbog razlike u boji kamena i načinu klesanja moguće je i da se radi o dvije stele. Stoga možda ne treba potpuno isključiti mogućnost da su tekstovi mogli biti odvojeni nekolicinom uzastopnih odluka, da je nekoliko stela moglo sadržavati niz povezanih odluka, uklesanih kronološkim redom, od kojih su sačuvani samo dijelovi, uklesani na jednoj ili više ploča. Diplomatički je nastavljanje teksta moguće jer ulomak A završava početkom dispozicije, a ulomak B počinje završnim dijelom dispozicije, i oba su dijelovi odluke parskega polisa. „Tri čovjeka” s početka ulomka B (r. 1) ne moraju nužno biti trojica farskih poslanika, a kad se na ulomku B spominju farski poslanici, ne na-

⁴⁷ IG XII 5, 1341; SGDI 4940; Robert 1935, 499.

⁴⁸ Robert 1960, 537.

vodi im se broj (r. 5-6 i 8). U tekstu ulomka B u pritanej se osim poslanika pozivaju i gramatej i svi koji su s njima došli (r. 5-7), od kojih gramatej na ulomku A postoji samo u restituciji (r. 37), a ostali se uopće ne spominju. Unatoč ovim razlikama, sadržajna srodnost natpisa u smislu parskog odgovora na farsko poslanstvo čini vjerojatnim da je od 22. retka ulomka A do 22. retka ulomka B doista riječ o jednom te istom parskom reskriptu.

Za povijest institucija grčkih gradova na Jadranu nužno je ponoviti i kako je na ovim natpisima potvrđeno postojanje samo farske skupštine i gramateja. Moguće je da je Far po uzoru na svoju maticu Par imao i arhonte i vijeće, ali o tome zasad nema dokaza.

Kratice

BE = *Bulletin épigraphique*

CIG = *Corpus inscriptionum Graecarum*

IG = *Inscriptiones Graecae*

LGPN = *A Lexicon of Greek Personal Names*

RE = *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*

SEG = *Supplementum epigraphicum Graecum*

SGDI = *Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften*

Bibliografija

Bousquet 1961

Jean BOUSQUET, *Inscription hellénistique de Dalmatie*, *Bulletin de correspondance hellénique* 85 (1961), 589-600.

Braccesi 1977

Lorenzo BRACCESI, *Grecità adriatica. Un capitolo della colonizzazione greca in Occidente*, Bologna: Patron Editore, 1977.

Brunšmid 1898

Josip BRUNŠMID, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens* [Abhandlungen des archäologisch-epigraphischen Seminars der Universität Wien XIII], Wien: Alfred Hölder, 1898.

Brunšmid 1905

Josip BRUNŠMID, *Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu II*, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 8 (1905), 37-106.

Brunšmid 1998

Josip BRUNŠMID, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, prir. i prev. Maja BONAČIĆ MANDINIĆ [Biblioteka Knjiga Mediterana, ur. Ivo FRANGES], Split: Književni krug, 1998.

Cibin 1991

Federica CIBIN, *Nota di epigraphia pharia*, *Hesperia: studi sulla grecità di occidente* 2 (1991), 125-127.

Cobianchi 2005

Cecilia COBIANCHI, Le iscrizioni greche dalle colonie adriatiche di Dionisio I, *Anemos* 3, Padova 2005, 7-88.

Čače 1997

Slobodan ČAČE, Appendix 1: Ancient written sources relating to the history of Hvar, u: Vincent GAFFNEY, Branko KIRIGIN, Marinko PETRIĆ, Nikša VUJNOVIĆ, *Arheološka baština otoka Hvara, Hrvatska* [Projekt Jadranski otoci, Veze, trgovina i civilizacija 6000. pr. Kr. – 600. god. sv. 1 – BAR International Series 660], Oxford: Tempus Reparatum, 1997, 217-241.

Daux 1962

Georges DAUX, Addenda et corrigenda (Pages 599-600), *Bulletin de correspondance hellénique* 86 (1962), 978.

Derow 1991

Peter S. DEROW, Pharos and Rome, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 88 (1991), 261-270.

Eckstein 1999

Arthur M. ECKSTEIN, Pharos and the Question of Roman Treaties of Alliance in the Greek East in the Third Century B. C. E., *Classical Philology* 94/4 (1999), 395-418.

Guarducci 1987

Margherita GUARDUCCI, *L'epigrafia greca dalle origini al tardo Impero*, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1987.

Kuntić-Makvić i Rendić Miočević 1995

Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ – Ante RENDIĆ MIOČEVIĆ, Antički natpisi Staroga Grada, u: *Pharos – Antički Stari Grad*, Katalog izložbe, ur. J. JELIČIĆ RADONIĆ i B. RAUTER PLANČIĆ, Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, 39-50.

Kuntić-Makvić 2002

Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, Les Romains et les Grecs Adriatiques, u: *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana – Greek influence along the East Adriatic coast*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. god. u Splitu, Nenad Cambi – Slobodan Čače – Branko Kirigin (ur.), [Biblioteka Knjiga Mediterana 26], Split: Književni krug, 2002, 141-158.

Kuntić-Makvić i Marohnić 2010

Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ – Jelena MAROHNIĆ, Natpisi, u: *Antički Grci na tlu Hrvatske*, katalog izložbe 14. X. – 12. XII. 2010., ur. Jasminka POKLEČKI STOŠIĆ, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2010., 73-90.

Lisičar 1966

Petar LISIČAR, Bilješke o grčkim natpisima iz Dalmacije, *Radovi. Filozofski fakultet Zadar* 4 (1962-1963) [1966], 5-13.

Ljubić 1876

Šime LJUBIĆ, Inscriptiones quae Zagrabiae in Musaeo nationali asservantur, B. Inscriptiones Graecae, *Rad JAZU* 36 (1876), 75-81.

Maroević 1965

Franjo MAROEVIĆ, Louis Robert: Inscriptions hellénistiques de Dalmatie, *Mogućnosti* 12/11 (1965), 1184-1190.

Marohnić 2012

Jelena MAROHNİĆ, *Stanovnici polisa srednjega Jadrana od 4. do 1. st. pr. Kr.* (doktorska disertacija), Sveučilište u Zagrebu, 2012.

Rhodes i Lewis 1998

Peter John RHODES with David Malcolm LEWIS, *The Decrees of the Greek States*, Oxford: Oxford University Press, 1998.

Rhodes i Osborne 2003

Peter John RHODES i Robin OSBORNE, *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

Robert 1935

Loius ROBERT, Inscription hellénistique de Dalmatie, *Bulletin de correspondance hellénique* 59 (1935), 489-512.

Robert 1960

Louis ROBERT, Inscriptions hellénistiques de Dalmatie, *Hellenica: Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques* 11-12 (1960), 505-541.

Robert 1963

Louis ROBERT, 129. Dalmatie. Pharos, *BE* 1963, u: *Revue des études grecques* 76 (1963), 142-147.

Stipišić 1972

Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb: Školska knjiga, 1972.

Wilhelm 1892

Adolf WILHELM, Bemerkungen zu griechischen Inschriften, *Archeologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn* 15 (1892), Prag-Wien-Leipzig, 1-12.

Prilog

A

[— — — — — — — — — —] ΖΗΛΙΑ ἀπεστάλη
[— — — — — — — — — —]ου τοῦ Σκιουριου

vacat

[ἐπειδὴ Ῥωμαίων ἢ σύγκλη]ητος καὶ ὁ δῆμος φί- [λοι ὑπάρχοντες καὶ εὖνους] τῇ πόλει τῇ Φαρίων [ἐκ προγόνων ἀποδεδωκότες] ἡμῖν τὴν τε πόλιν [ἡμῶν καὶ τοὺς πατρίο]υς νόμους καὶ χώρας ἢ- [τις ὑπῆρχεν τῇ πόλει ἐν] τῇ νήσῳ ἔδωκαν ἡμῖν [— — — — — — — — — —] τεσσ]αράκοντα καὶ τὴν συμμα- [χίαν καὶ φιλίαν καὶ τᾶλλ]α φιλάνθρωπα ἐποίησαν [κύρια, δεδόχθαι τῷ δή]μῳ· ἀποστεῖλαι πρέσ- [βεις πρὸς τοὺς οἰκιστὰς] Παρίους καὶ τοὺς συν- [— — — — — — — — — —]αίους τοὺς ἀνανε- [ωσομένους τὴν προ]υπάρχο]υσαν ἢ[μῖ]ν συγγένει- [αν καὶ παρακαλέσον]τας εἰς τὸ [βο]η[θ]ῆσαι εἰς ἐπα- [νόρθωσιν τῆς πό]λεως ἡμῶν κ]αθ' ὅσον ἄ[ν] ἐκάστη τῶν [πόλεων] εὐκαιρῇ· ἄ]ναγράψαι [δ]ὲ τοῦ εἰσενε- [χθέντος δόγμα]τος εἰς στή]λη[ν] λ[ι]θί[ν]ην καὶ ἀναθεῖναι [εἰς τὴν ἀγορὰν(?)] τὸ ἀντίγραφον ὅ]πως καὶ τοῖς ἐπιγινομέ- [νοις εἰς αἰε] διαμένη ἢ μ]νήμη. τῶν βοηθησάντων [τῷ δήμῳ. ἡρέθησαν πρ]έσβεις Ἀθηνᾶς Διονυσ[ί]- [ου, — — —] τυλος Πολυχάρμ]ου, Ἀντίπατρος Νικᾶ. [Παρίων. ἔδοξεν τῇ βου]λῇ κα]ὶ τῷ δήμῳ· Τέλεσις [Δημο— — — — —] εἶπεν· ὑπὲρ] ὧν προεγράψαντο οἱ ἄρ- [χοντες ὑπὲρ τῶν πρεσβευ]τῶν τῶν παρὰ Φαρίων, δεδό- [χθαι· τοὺς ἄρχον]τας] θαι αὐτοὺς ἐπὶ τὸν δῆμον [— — — — — — — — — —] γνώμην δὲ ξυμβάλλεσ- [θαι τῆς βουλῆς εἰς τὸν δῆμ]ον ὅτι δοκεῖ τῇ βουλῇ [τὸν δῆμον χρηματί]σαι(?) πε]ρὶ τούτου. Τέλεσις Δημο- [— — — — —] εἶπεν· τὰ μὲν ἄλλ]α τὴν τῆς βουλῆς· ἐπει- [δὴ δὲ Φάριοι ἄποικοι ὄν]τες] τῆς ἡμετέρας πόλεως [ἐξαπέστειλαν πρὸς ἡμᾶς] γράμματα καὶ πρεσβευ- [τὰς Ἀθηνᾶν Διονυσίου, — —] τυλον Πολυχάρμου, Ἀν- [τίπατρον Νικᾶ, οἵτινες ἀ]πολογίσονται τὰ περὶ [τὴν πόλιν γενόμενα συμ]πτώματα καὶ παρακαλ[έ]- [σουσιν ἡμᾶς βοηθῆσαι αὐ]το]ίς εἰς ἐπανόρθωσιν τῆς [πόλεως καθ' ὅσον ἂν εὐκ]αιρῶμες, ἐπελθόντες	3 5 10 15 20 25 30 35
--	--

[δὲ μετὰ τοῦ γραμματέως ἐπί] τε τὴν βουλὴν [καὶ τὸν]
 [δῆμον διελέγησαν ἀκολο]ύθως τοῖς ἐν τοῖς [γράμ]-
 [μασι κατακεχωρισμένο]ις, σπουδῆς καὶ φιλοτι-
 [μίας οὐθὲν ἐλλείποντες· π]ερὶ δὴ τούτων δεδόχθαι 40
 [τῷ δήμωι· — — — — —]Ν...ΙΤΟΥΣΑΙ...ΑΜΗ

B

[— — — ἀνδ]ρας τρεῖς· ταῦ[τα δὲ ἅπαντα εἶ]-
 [ναι εἰς φυ]λακὴν καὶ σωτηρ[ίαν τῆς τε ἡμετέ]-
 [ρας πόλεω]ς καὶ τῆς Φαρίων [καὶ — — — — τῆς]
 [πόλ]εως τῆς Φαρίων· καλ[έσαι δὲ καὶ τοὺς ἄρχον]-
 [τας] ἐπὶ τὰ [ι]ερά εἰς τὸ πρυτ[ανεῖον τοὺς πρεσβευ]- 5
 [τά]ς καὶ τὸν γραμματῆ κα[ὶ τοὺς ἤκοντας μετ' αὐ]-
 [τῶν ἀνδ]ρας πάντας· ὁμο[ίως δὲ καὶ καλεῖν τοὺς]
 πρεσβευτάς καὶ τὸν γραμμ[ατῆ καὶ ἐπὶ τᾶλλα ἱερά]
 πάντα ἕως ἂν παρεπιδη[ῶσιν ὅταν ἱερά ποιῆ(?)]
 ὁ δῆμος· ἐπαινέσαι δὲ αὐτ[οὺς ὅτι πεποίη]νται] 10
 τὴν ἐνδημίαν ἐν τῇ πόλε[ι καλὴν καὶ εὐσχή]-
 μονα καὶ ἀξίαν [ἀμφοτέ]ρω[ν τῶν πόλεων· φυλάσσειν]
 δὲ καὶ τοὺς ἄρχον[τας τ]ὰ γρά[μματα τὰ ἐχ Φάρου ἐν]
 τῷ δημοσίωι μετὰ [τοῦ] γραμ[ματέως· — — — — —]-
 νους εἶπεν· τ[ὰ] μὲν ἄλλα [καθάπερ τῇ βουλῇ] 15
 καὶ τῷ δήμωι· ἐλέσθαι δὲ [καὶ θεοπρόπους ἐκ τῶν]
 πολιτῶν ἀνδρας {ας} ἕξ ε[ἰς Δελφούς — — καὶ ἕξει]-
 ναι τῷ βουλομένωι κατ[— — — — — — — — —]
 τας πρεισβεῦσαι εἰς Δελ[φούς· ἐρωτᾶν δὲ τὸν θε]-
 ὸν τίνι θεῶν ἢ θεᾶι θύων [ὁ Φαρίων δῆμος ἀβλα]- 20
 βῆ τὴν τε πόλιν ἕξει κα[ὶ τὴν χώραν καὶ — — τό]-
 πων ἐφ' ἑτέρων καρπί[σ]ε[ται — — — — — — — — —].
 χρή[ι θεός].
 Πραξιέπη πέμπειν Πά[ριον — — — — — — — — —]
 πρὸς δυσμὰ[ς — —]πει Φ...ΙΟΣ[— — — — — — — — —] 25
 [— — — — — — — — —]ΩΜΟΥ[— — — — — — — — —]

A

- 1 Derow; Robert: - - - - ΖΗΛΙΑ ἀπεστάλη; Bousquet: [ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος, ὁ δεῖνα]
 Ζηλία ἀπεστάλη/[σαν
- 2 Robert; Bousquet: ἀπεστάλη/[σαν μετὰ γραμματέως — — — —]ου τοῦ Σκιουρίου
- 3 Robert

4 Robert; Robert u komentaru kao mogućnost: φί/[λοι ὄντες καὶ σύμμαχοι] τῆ πόλει τῆ Φαρίων; Bousquet: φί/[λοι ὑπάρχοντες καὶ εὔνοι] τῆ πόλει τῆ Φαρίων

5 Robert; Bousquet: [ἀπὸ προγόνων, ἀπέδωκα]ν ἡμῖν τὴν τε πόλιν

6 Robert u komentaru kao nesigurno; Bousquet u tekstu; Derow u komentaru: [ἡμῶν καὶ τὰς οἰκίας καὶ το]ὺς νόμους καὶ χώρας ἢ/[τις

7 Robert; Bousquet: [. c.20] τῆ νήσωι ἔδωκαν ἡμῖν

8 Robert; Robert u komentaru: [— — — — εἰς ἔτη τεσσ]αράκοντα καὶ τὴν συμμα/[χίαν; Robert u komentaru: [λέμβους ἑκατὸν τεσσ]αράκοντα καὶ τὴν συμμα/[χίαν; Bousquet: [τὴν κάρπωσιν(?) εἰς ἔτη τεσσ]αράκοντα, καὶ τὴν συμμα/[χίαν

9 Robert; Bousquet: συμμα/[χίαν ἀνεενώσαντο, καὶ ἄλλ]α φιλόφρονα ἐποίησαν/[το

10 Derow prema Robertu, ali na kamenu potvrđuje Bousquetovo zapažanje o *iota subscriptum*; Robert: [κύρια, δεδόχθαι τῶι δῆ]μῳ· ἀποστεῖλαι πρέσ/[βεις; Bousquet: ἐποίησαν/[το ἡμῖν, δεδόχθαι τῶι δῆ]μῳ ἀποστεῖλαι πρεσ/[βευτὰς

11 Robert; Robert u komentaru i Bousquet: πρεσ/[βευτὰς ἄνδρας τρεῖς πρὸς] Παρίους καὶ τοὺς συν/[γενεῖς

12 Robert; Robert u komentaru: συν/[γενεῖς τῆς πόλεως Ἀθην]αίους, τοὺς ἀνανε/[ωσομένους Bousquet: συν/[γενεῖς τῆς πόλεως καὶ συμ]μάχους, τοὺς ἀνανε/[ωσομένους; Cibin: συν/[γενεῖς τῆς πόλεως Συρ]ακουσίους, τοὺς ἀνανε/[ωσομένους

13 Robert; Bousquet: ἀνανε/[ωσομένους τὴν προὑπάρχου]σαν ἡμῖν συνγένει/[αν

14 Robert; Bousquet: συνγένει/[αν καὶ παρακαλέσοντας] ε[ί]ς τὸ βοηθῆσαι εἰς ἐπα/[νόρθωσιν

15 Derow prema kamenu i Bousquetu; Robert ἐπα/[νόρθωσιν τῆς πόλεως ἡμῶν κ]αθὼς ἄ[ν] (?) ἐκάστη τῶν; Bousquet: ἐπα/[νόρθωσιν τῆς πόλεως κ]αθ' ὅσον ἂν ἐκάστη τῶν

16 Derow; Robert: - - - - ca 13 - - ἀ]ναγράψαι, a u komentaru predlaže neki izraz nalik na καθὼς ἂν δόξη ἐκάστη τῶν πόλεων ili καθὼς ἂν δόξη ἐκάστη ψηφίσεται; Bousquet: [πόλεων εὐκαιρίαν ἔχη· ἀ]ναγράψαι δὲ τοῦ εἰσενε/[χθέντος

17 Derow prema kamenu i Robertu; Robert: εἰσενε/[χθέντος δόγματος εἰς στήλην] λ[ι]θί[ν]ην καὶ ἀναθεῖναι; Bousquet: εἰσενε/[χθέντος ἀργυρίου εἰστήλ]ην λιθίνην καὶ ἀναθεῖναι; Bingen: εἰσενε/[χθέντος τὸν λόγον εἰςστήλ]ην λιθίνην καὶ ἀναθεῖναι;

18 Robert; Bousquet: [τὸν λόγον(?) εἰς τὴν ἀγοράν(?), ὅ]πως καὶ τοῖς ἐπιγινόμε/[νοῖς

19 Bousquet; Robert: φανεραὶ ὧσιν αἰ - - - - -]ΗΝΑΙ ? τῶν βοηθησάντων

20 Robert

21 Derow; Robert: Διονυσ[ί]/[ου, — — —]στυλος Πολυχάρμου, Ἀντίπατρος Νικᾶ; Bousquet: Διονυσο/[δ..ου, ..τύλος Πολυχάρμου]ν, Ἀντίπατρος Νικᾶ

22 Robert

23 Bousquet; Robert: Δημο. . 5. . εἶπεν ὑπὲρ] ὧν προεγράψαντο[οἱ / ἄρχοντες

24 Bousquet; Robert: [ἄρχοντες ὑπὲρ τῶν πρεσβευ]τῶν παρὰ Φαρίων, δεδό/[χθαι

25 Robert; Robert u komentaru da bi moglo stajati i αὐτοῖς; Bousquet: δεδό/[χθαι πρόσοδον μὲν δεδόσ]θαι αὐτοῖς ἐπὶ τὸν δῆμον; Rhodes i Lewis komentiraju da je πρόσοδον neuvjerljiva restitucija

26 Robert; Bousquet: [πρῶτοις μετὰ τὰ ἱερά], γνώμην δὲ ξυμβάλλεσ/[θαι

27 Robert

28 Robert

29 Robert

30 Robert

31 Bousquet; Robert: [ἐξαπέστειλαν πρὸς ἡμᾶς] γραμματῆ καὶ πρεσβευ/[τὰς

32 Derow; Robert: πρεσβευ/[τὰς Ἀθηναῖν Διονυσίου, — —]τυλον Πολυχάρμου, Ἄν/[τίπατρον; Bousquet: πρεσβευ/[τὰς Ἀθηναῖν Διονυσοδ. . . ου, . .]τύλον Πολυχάρμου, Ἄν/[τίπατρον

33 Robert; Klaffenbach: Ἄν/[τίπατρον Νικᾶ, δι' ὧν ἀ]πολογίζονται τὰ περὶ

34 Robert; Bousquet: [τὴν πόλιν γενόμενα συμπ]τώματα καὶ παρακαλο[ῦ/σιν

35 Robert

36 Klaffenbach; Robert: [πόλεως καθότι καὶ προ]αιρῶμες, ἐπελθόντες; Bousquet: [πόλεως ca. 12-14]ΑΙΡΩΜΕΣ, ἐπελθόντες

37 Derow; Robert: [δὲ καὶ οἱ πρεσβευταὶ πρὸς] τε τὴν βουλήν καὶ τὸν; Bousquet: [δὲ καὶ οἱ πρεσβευταὶ ἐπὶ] τε τὴν βουλήν καὶ τὸν

38 Robert

39 Robert

40 Derow; Robert: φιλοτι/[μίας οὐθὲν ἐλλείποντες· π]ε[ρι δ]ῆ τούτων δεδόχθαι; Bousquet: φιλοτι/[μίας οὐθὲν ἐλλείποντες· π]ε[ρι δ]ῆ τούτων δεδόχθαι

41 Derow; Robert: [τῷ δήμῳ — — —]ΟΦ[...]ΣΟΥΣΑΙΤΗΤ[.]ΗΜΗ; Bousquet: [τῷ δήμῳ — — —]ΟΦΙΛΑΞΟΥΣΑΙΤΗΤ[.]ΗΜΗ

B

1 Böckh

2 Böckh

3 Böckh; Böckh u komentaru: ἡμετέ/ρας πόλεω]ς καὶ τῆς Φαρίων [καὶ ἐλευθερίαν τῆς]; Brunšmid: ἡμετέ/ρας πόλεω]ς καὶ τῆς Φαρίων ἢ [συμμαχίαν τῆς]; Robert u komentaru: ἡμετέ/ρας πόλεω]ς καὶ τῆς Φαρίων [καὶ ἐπανόρθωσιν τῆς]

4 Robert; Böckh: [πόλ]εως τῆς Φαρίων· καλ[εσάντων δὲ οἱ πρυτ/άνεις]; Brunšmid: [πόλ]εως τῆς Φαρίων· καλ[έσαι δὲ τοὺς πρυτάνεις]; Wilhelm: [πόλ]εως τῆς Φαρίων· καλ[έσαι δὲ καὶ εἰς αὔριον

5 Böckh

6 Robert; Böckh: πρεσβευ/τὰ]ς καὶ τὸν γραμματῆ καὶ [έστιασάντων μετ' α/ύτ]ῶν; Brunšmid: πρεσβευ/τὰ]ς καὶ τὸν γραμματῆ καὶ [έστίασαι μετ' α/ύτ]ῶν

7 Wilhelm; Böckh: [τ]ῶν ἄνδρας πάντας· ὁμό[σαι δὲ αὐτῶν τοὺς]; Wilhelm u komentaru: [τ]ῶν ἄνδρας πάντας· ὁμο[ίως δὲ καὶ καλεῖσθαι τοὺς]

8 Robert; Böckh: πρεσβευτὰς καὶ τὸν γραμμα[τῆ παρὰ τὸν χρόνον]; Brunšmid: πρεσβευτὰς καὶ τὸν γραμμα[τῆ διαφυλάζειν]

9 Robert; Böckh: πάντα ἕως ἂν παρεπιδημ[ῶσιν, ἐστιάτω ἢ βουλή και; Brunšmid: πάντα ἕως ἂν παρεπιδημ[ῶσιν ἂ ἐψηφίσατο]

10 Böckh i Robert; Robert 1935: ὁ δῆμος· ἐπαινέσαι δὲ αὐτ[οὺς ἐπὶ τῷ πεποιῆσθαι]

11 Robert; Böckh i Robert 1935: τὴν ἐνδημίαν ἐν τῇ πόλει[καλήν ἡμῶν καὶ εὐσχί/μονα]

12 Klaffenbach; Böckh: εὐσχί/μονα καὶ ἀξίαν [ἀμφοτέ]ρω[ν τῶν πόλεων· θεῖναι]; Robert: εὐσχί/μονα καὶ ἀξίαν [ἀμφοτέ]ρω[ν τῶν πόλεων· ἀναγράψαι]

13 Robert; Böckh: δὲ καὶ τοὺς ἄρχο[ντας τάδε τ]ὰ [ἐψηφισμένα ἡμῖν ἐν]; Brunšmid: δὲ καὶ τοὺς ἄρχο[ντας τ]ὰ γρά[μματα ἐν]; Wilhelm: δὲ καὶ τοὺς ἄρχο[ντας τ]ὰ γρά[μματα αὐτῶν]

14 Böckh

15 Böckh

16 Robert; Böckh: καὶ τῷ δήμωι· ἐλέσθαι δὲ [πρέσβεις ἐκ πάντων]; Brunšmid: καὶ τῷ δήμωι· ἐλέσθαι δὲ [νῦν ἐξ ἀπάντων τῶν]

17 Robert; Böckh: πολιτῶν ἄν[δ]ρας [ώ]ς ἕξ ε[ἰς Δελφοὺς καὶ ἐξεῖ]/ναι; Brunšmid: πολιτῶν ἄνδρας ὡς ἕξ ἐ[περωτήσοντας καὶ ἐξεῖ]/ναι; Hiller von Gärtringen: πολιτῶν ἄν[δ]ρας {ας} ἕξ ε[ἰς Δελφοὺς καὶ ἐξεῖ]ναι

18 Derow; Robert ἐξεῖ]/ναι τῷ βουλομένωι και[— — — — —]

19 Brunšmid; Böckh: τας πρεσβεῦσαι εἰς Δελ[φούς· ἐρωτᾶν δὲ τὸν θε]/όν; Robert: τας πρεῖβεῦσαι εἰς Δελ[φούς· ἐρωτᾶν δὲ τὸν θε]/όν

20 Brunšmid; Böckh: θε]/όν τίνι θεῶν ἢ θεᾶι θύων ὁ [Φαρί]ων [ὁ δῆμος διδούς τὰ εὐσε/βῆ]

21 Robert; Böckh:]/βῆ τήν τε πόλιν ἕξει κα[λῶς οἰκοῦσαν καὶ κό]/πων; Brunšmid:]/βῆ τήν τε πόλιν ἕξει κα[ἰ ἐνταῦθα καὶ τό]/πων

22 Robert; Böckh:]/πων (σ)φετέρων καρπ(ὸ)ν [δρ]έ[ψονται]

23 Derow; Robert: χρῆθ[εός; Bousquet: χρῆθ[εός]

25 Robert; Daux: πρὸς δυσμὰ[ς — —]πει Φάριος[— — — — —]